فصلنامه علمی- پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری، ۷(۱(پیاپی ۲۵))، ۵۷-۴۱.
www.iueam.ir
نمایه در ISC، EconLit، Econbiz، EBZ، GateWay-Bayern، SID، Google Scholar، Noormags، Magiran، Civilica، RICeST، Ensani
شاپا: ۲۸۷۰-۲۳۴۵

فصلنامه علمی- پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری

برنامه‌ریزی تقویت زیرساخت‌های اقتصادی شهر با تأکید بر گردشگری پایدار (مورد مطالعه: شهر اردبیل)

علی مجنونی توتاخانه* مربی گروه مهندسی معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بناب، بناب، ایران

علیرضا سلیمانی استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، ایران

دریافت: ۱۳۹۶/۱۲/۱۱ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۴/۳۰

چکیده: در عصر حاضر، صنعت گردشگری یکی از ارکان توسعه پایدار است و به‌عنوان ابزاری قدرتمند دربردارنده تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است که ضمن جلب مشارکت جامعه محلی در توسعه اقتصاد ملی با پتانسیل حفظ و حمایت از منابع طبیعی، باعث پایداری محیطی می‌شود. امروزه سیاست توسعه پایدار گردشگری، رویکردی عمومی است که دولت‌ها به آن توجه کرده‌اند تا گردشگری از لحاظ بوم‌شناختی در بلندمدت، مقبول و از لحاظ مالی، مفید و نویدبخش جوامع محلی باشد. در این راستا، پژوهش حاضر با هدف برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری در شهر اردبیل انجام شده است. روش پژوهش براساس هدف، کاربردی و از نوع توصیفی- تحلیلی است. داده‌های مورد استفاده در پژوهش از نوع اسنادی و میدانی است. برای دستیابی به مهم‌ترین نیروهای ترغیب‌کننده و بازدارنده توسعه گردشگری پایدار شهری، از طریق تکمیل پرسشنامه و مصاحبه با ۸۰ نفر از خبرگان گردشگری شهری، استراتژی‌های مؤثر ترغیب‌کننده و بازدارنده توسعه گردشگری پایدار تدوین گردید. سپس با استفاده از مدل تحلیل شبکه (ANP)، وزن‌دهی و اولویت‌بندی شدند. در نهایت براساس مهم‌ترین نیروهای ترغیب‌کننده و بازدارنده، مناسب‌ترین استراتژی‌های توسعه گردشگری پایدار شهر اردبیل استخراج گردید. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که در بین نیروهای ترغیب‌کننده توسعه پایدار گردشگری شهر اردبیل، اشتغال‌زایی و در بین نیروهای بازدارنده توسعه پایدار گردشگری این شهر، کم‌توجهی به مدیریت پایدار در بخش گردشگری شهری، اولویت را کسب کرده‌اند. همچنین به ازای مهم‌ترین نیروهای ترغیب‌کننده و بازدارنده توسعه گردشگری شهری، هفت استراتژی مشخص، تدوین گردید که در بین استراتژی‌های ارائه شده، استراتژی بهره‌گیری بهینه و هدفمند از افزایش انگیزه مسافرت در بین مردم در جهت بهره‌برداری از جاذبه‌ها و فراورده‌های گردشگری به‌منظور ایجاد اشتغال و درآمد برای مردم شهر اردبیل به‌عنوان بهترین استراتژی انتخاب شد. همچنین در این تحقیق، الگوی فضایی عناصر گردشگری شهر اردبیل با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی، بررسی گردید و مشخص شد که فضای گردشگری شهر اردبیل تحت تأثیر فضای تاریخی شهر (بافت قدیم) قرارگرفته و بخش مرکزی شهر (منطقه ۱) را پوشش می‌دهد.

واژگان کلیدی: برنامه‌ریزی، توسعه اقتصادی شهر، گردشگری پایدار، تحلیل شبکه، زیرساخت‌های اقتصادی شده، اردبیل

طبقه‌بندی JEL: L83, Q01, N15, D85

* نویسنده مسئول: a.majnoony@bonabu.ac.ir

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

۱- مقدمه

گردشگری، فعالیت اقتصادی پیچیده‌ای است که در حال تبدیل‌شدن به بزرگ‌ترین و پردرآمدترین صنعت در ابعاد جهانی است (Redi & Fernandez, 2018)؛ به‌طوری‌که ۱۱ درصد از تولید ناخالص (Kabassi, 2017)، ۱۰ درصد از اشتغال (Fang et al., 2016)، ۵ درصد از صادرات و ۵ درصد از سرمایه‌گذاری جهانی را به خود اختصاص داده است (Travel, 2015). تجارت گردشگری در بسیاری از نواحی جهان برابر یا حتی بیشتر از صادرات نفت، تولیدات مواد غذایی و اتومبیل است (Darcy & Buhalis, 2011). درآمد حاصل از توریسم، به‌عنوان یکی از محرک‌های اصلی رشد اقتصادی و ابزاری برای مقابله با رکود و نتایج ناشی از آن می‌باشد (Agiomirgianakis et al., 2014). چنانکه در بیش از ۴۵ کشور درحال‌توسعه به‌عنوان دومین منبع درآمدزایی جهان به حساب می‌آید (حیدری ساربان و همکاران، ۱۳۹۵) و راهبردی مناسب برای افزایش درآمد و فقرزدایی این کشورها است (Snyman, 2012).

صنعت توریسم به‌عنوان یکی از مهم‌ترین پدیده‌های هزاره سوم طی نیم‌قرن اخیر با رشد تصاعد گونه خود تأثیر بسزایی در رشد و پویایی اقتصاد و تبادل فرهنگی کشورها داشته است (اشرف‌زاده و همکاران، ۱۳۸۹) و به‌عنوان یکی از فرایندهای تولید فضا، از امیدبخش‌ترین فعالیت‌هایی است که از آن به‌عنوان گذرگاه توسعه یاد می‌کنند (Solnet et al., 2014). ازاین‌رو متولیان امر حوزه گردشگری، با اتخاذ محدودیت‌ها و راه‌حل‌های مناسب در جهت توسعه پایدار گردشگری برآمده‌اند (حسن‌پور و همکاران، ۱۳۸۹). در حال حاضر بسیاری از کشورها، منافع اقتصادی و اجتماعی خود را از توریسم به دست می‌آورند و درآمدهای توریسم را برای توسعه زیرساخت‌های منطقه به کار می‌برند. توسعه گردشگری، برای کشورهای درحال‌توسعه که با معضلاتی از قبیل: بیکاری بالا، محدودیت منابع ارزی و اقتصاد تک‌محصولی مواجه هستند، از اهمیت فراوانی برخوردار است (حیدری ساربان و همکاران، ۱۳۹۶).

کشور ایران با وجود مشکلات در زمینه توسعه گردشگری، حدود بیست میلیون جهانگرد را در پایان برنامه پنجم توسعه خود پیش‌بینی کرده است. بررسی نتایج نشان می‌دهد که تنها در حدود ۱۳ درصد از این تعداد، گردشگر وارد شده است؛ به عبارتی این بخش از هدف برنامه پنج توسعه محقق نشده است (بیک‌محمدی و خاتمی، ۱۳۸۹)؛ لذا بررسی موانع توسعه این صنعت در مناطق مختلف کشور و تدوین راهبردهایی برای حل مشکلات توریسم شهرهای ایران، ضرورت دارد.

شهر اردبیل به دلیل وجود آب‌وهوای خاص (تابستان‌های خنک)، جاذبه‌های تاریخی فراوان و وجود منطقه ویژه توریستی شورابیل، هر ساله جمعیت زیادی از گردشگران داخلی و خارجی را پذیرا می‌باشد و این شهر طبق آمارهای مرکز آمار ایران با ۹۲۸۶۹۵ نفر گردشگر ورودی به این شهر در سال ۱۳۹۵، ششمین مقصد گردشگران داخلی محسوب می‌شود (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)؛ بنابراین باید توسعه توریسم شهر از اولویت‌های متصدیان شهری قرار گیرد تا خدمات و امکانات موردنیاز گردشگران تأمین‌شده و فواید اقتصادی توریسم وارد سیستم اقتصادی شهر گردد. با وجود مزایای فراوانی که می‌توان برای توریسم قائل شد، اگر برنامه‌ریزی صحیحی در این زمینه انجام نشود، توسعه توریسم، تأثیرات منفی زیست‌محیطی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی را به وجود خواهد آورد. در این صورت توریسم نه به‌عنوان فعالیتی پرسود و منفعت بلکه به‌عنوان فعالیتی زیان‌آور و نامطلوب مطرح خواهد شد. بنابراین، در برنامه‌ریزی و توسعه توریسم باید توجه زیادی به جنبه پایداری توریسم شود (غفاری‌گیلانده و همکاران، ۱۳۹۶). پس برنامه‌ریزی برای توسعه پایدار توریسم در مناطق گردشگری به‌خصوص در شهر اردبیل، به دلیل ارتقای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهر و همچنین کنترل آثار منفی آن، از نیازهای ضروری برای

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

یک شهر گردشگری است. در این پژوهش سعی بر این است تا توسعه گردشگری در شهر اردبیل به منظور توسعه پایدار برنامه‌ریزی شود. در این راستا وضعیت توسعه توریسم در شهر اردبیل، بررسی و راهکارهایی برای توسعه پایدار توریسم در این شهر ارائه شده است تا ضمن افزایش منفعت و سود اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی توسعه گردشگری، بتوان تأثیرات منفی حاصل از آن را کاهش داد. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف شناسایی نیروهای ترغیب‌کننده و بازدارنده توسعه گردشگری، تعیین استراتژی‌های مناسب توسعه پایدار گردشگری و شناخت الگوهای فضایی عناصر گردشگری شهر اردبیل انجام شده است. در راستای تحقق اهداف تحقیق، پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به سؤال زیر است:

با توجه به عوامل ترغیب‌کننده و بازدارنده گردشگری شهری اردبیل، مناسب‌ترین راهکارهای پیشنهادی برای توسعه گردشگری این شهر چیست؟

۲- پیشینه تحقیق

الف) پژوهش‌های خارجی

وال[1] (۲۰۱۶)، در مقاله‌ای با عنوان «گردشگری و توسعه: به سوی نتایج پایدار گردشگری فرهنگی و توسعه پایدار محلی»، تأثیرات توسعه گردشگری را با تأکید بر توسعه گردشگری فرهنگی مورد مطالعه قرار داده و به این نتیجه دست یافتند که در توسعه گردشگری شهری، ویژگی‌های فرهنگی از تأثیرات بیشتری برخوردار است.

لئو و چو[2] (۲۰۱۶)، در پژوهشی با عنوان «توسعه استراتژی گردشگری و تسهیل فرایندهای یکپارچه در بین ارزش‌های برند، بازاریابی و انگیزه در شهرها» با استفاده از روش تحلیل شبکه و روش دیمتل، به این نتیجه دست یافتند که هم‌زمان با توسعه گردشگری شهری، برند جهانی گردشگری نیز بهبود یافته و شهر با عبور از بحران، به شهر جهانی تبدیل می‌شود.

زامفیر و کوربوس[3] (۲۰۱۵)، در مقاله‌ای با عنوان «در راستای توسعه پایدار گردشگری در مناطق شهری: مطالعه موردی بوخارست به عنوان مقصد توریستی»، به این نتیجه رسیدند که توسعه گردشگری فرهنگی و تاریخی به عنوان موتور محرک توسعه پایدار شهر عمل می‌کند.

پاکر[4] و همکارانش (۲۰۱۴)، در مقاله‌ای با عنوان «نگرش گردشگران چینی و استرالیایی به طبیعت، حیوانات و مسائل زیست‌محیطی: پیامدهای طراحی تجارب گردشگری مبتنی بر طبیعت»، وضعیت توریسم حیات‌وحش و حفاظت و مدیریت آن را بررسی کردند و ثابت کردند مدیریت در حفظ حیات‌وحش از تهدیدهای توسعه گردشگری، اهمیت بسیاری دارد.

ب) پژوهش‌های داخلی

حاتمی‌نژاد و شریفی (۱۳۹۴)، در پژوهشی به بررسی تأثیرات مثبت گردشگری شهری بر چهار متغیر توسعه پایدار شهری؛ یعنی پایداری اجتماعی، پایداری کالبدی، پایداری محیطی و پایداری اقتصادی، از منظر ۳۸۴ نفر از ساکنان شهر سنندج و ۲۲ نفر از استادان، مدیران و کارشناسان حوزه گردشگری در شهر سنندج پرداختند. این پژوهش براساس روش تحقیق، توصیفی- تحلیلی است. نتایج نشان دادند که گردشگری شهری در شهر سنندج توانسته است به شیوه‌ای مؤثر باعث پایداری هرچه بیشتر شهر سنندج شود و بیشترین تأثیر را بر توسعه پایدار اقتصادی و کمترین تأثیر را بر توسعه پایدار محیطی داشته است.

محمدی ده‌چشمه (۱۳۹۶)، در مطالعه‌ای ضمن شناخت و معرفی برخی از توانمندی‌ها و جاذبه‌های گردشگری شهرکرد، به تنگناها و مشکلاتی که فراروی گردشگری شهر شهرکرد می‌باشد، پرداخته است. این تحقیق از نوع توصیفی- تحلیلی است و با استفاده از مطالعات میدانی و جمع‌آوری داده از طریق بررسی

1- Wall
2- Liu and Chou
3- Zamfir and Corbos
4- Packer

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

اسنادی و کتابخانه‌ای و پرسش‌نامه (از دیدگاه ۷۰ نفر از مسئولان و گردشگران) انجام شده است. یافته‌ها نشان دادند که شهرکرد به رغم برخوردار بودن از ظرفیت‌های بالای گردشگری در بخش تاریخی و طبیعی، با کمبود امکانات زیربنایی و رفاهی و ضعف تبلیغاتی مواجه است. از طرف دیگر، مسئله فرصت‌های اشتغال‌زایی برای جوانان تحصیل‌کرده شهرکرد و ورود ارز و سرمایه‌گذاری برای شهرکرد نیز وجود دارد.

ضیاءتوانا و همکارانش (۱۳۹۳) در پژوهشی به ارزیابی پیامدهای فضایی توسعه صنعت گردشگری و سیاست‌های نوسازی و بهسازی در بافت تاریخی باغشهر میبد پرداختند. در این تحقیق، با استفاده از ۱۶ شاخص، عوامل مؤثر بر توسعه صنعت گردشگری و به تبع آن نقشی که در بهسازی و نوسازی بافت تاریخی شهر میبد دارند، بررسی شد. براساس نتایج تحقیق، به ترتیب عامل ساماندهی فضایی- کالبدی، عامل نهادی- تخصصی، عامل کالبدی- محیطی و عامل تبلیغاتی، از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در توسعه صنعت گردشگری و اقدامات بهسازی و نوسازی در باغشهر میبد می‌باشند.

مرور مطالعات نشان می‌دهد که بیشتر آنها بر روی ابعاد مختلف گردشگری متمرکز شده‌اند. در این پژوهش سعی بر این بوده تا نیروهای ترغیب‌کننده و بازدارنده توسعه پایدار گردشگری شهر اردبیل در ابعاد مختلف اعم از کالبدی، طبیعی، فرهنگی، مدیریتی و غیره مشخص شود و از طریق تحلیل فضایی عناصر توریستی، راهکارهایی اجرایی و عملی را در راستای توسعه زیرساخت‌های اقتصادی پایدار شهر اردبیل برای برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهر ارائه گردد، تا اقتصادی توسعه‌یافته مبتنی بر توسعه پایدار گردشگری شکل گیرد.

۳- مبانی نظری

امروزه صنعت گردشگری به یکی از بزرگ‌ترین و پردرآمدترین بخش‌های اقتصادی جهان تبدیل شده و به تناسب کارکرد سازنده خود، نقش بسزایی در رشد اقتصادی و نمایاندن پیشینه تاریخی و فرهنگی کشورها ایفا می‌کند (Moutinho & Vargas-Sanchez, 2018). گردشگری شهری، نوعی از گردشگری است که شهروندان علاقه‌مند به جاذبه‌های مختلف مانند جاذبه‌های فرهنگی، تاریخی، مذهبی و طبیعی ضمن گردش مسئولانه، بخشی از وقت خود را نیز در شهرها می‌گذرانند تا با استفاده از توانمندی‌های گردشگری، شهر به سمت توسعه پایدار حرکت کند (Wise, 2016). این شاخه از صنعت گردشگری در نیمه دوم قرن هجدهم میلادی با گسترش شهرنشینی، ارتقای وسایل حمل‌ونقل و به‌ویژه گسترش خطوط راه‌آهن، تغییرات اجتماعی و افزایش طبقه میانی اجتماع و اوقات فراغت بیشتر توسعه یافت (Rogerson, 2018). در میان انواع طبقه‌بندی‌هایی که برای صنعت گردشگری ارائه شده است، گردشگری شهری به عنوان یکی از مهم‌ترین و پررونق‌ترین شاخه‌های گردشگری شناخته شده است (McKercher, 2016). نواحی شهری، مکان‌های مجزا و پیچیده‌ای هستند که دارای چهار مشخصه عمومی؛ یعنی تراکم فیزیکی بالای ساختارها (Yang & Wall, 2016)، مردم و کارکردها (Visser, 2017)، عدم‌تجانس اجتماعی و فرهنگی و اقتصاد چندکارکردی (Smith, 2015) و مرکزیت فیزیکی در درون شبکه‌های منطقه‌ای و درون‌شهری می‌باشند (Baum, 2007). به عبارتی مراکز شهری، به علت داشتن جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی، اغلب مقصد گردشگری مهمی محسوب می‌شوند و به دلیل تمرکز جاذبه‌های گردشگرپذیر، نیازمند توجه و برنامه‌ریزی ویژه هستند تا ضمن استفاده از این توانمندی‌ها، زمینه برای استفاده نسل‌های آتی نیز فراهم گردد که اصطلاحاً به این رویکرد، گردشگری پایدار گفته می‌شود (Agiomirgianakis et al., 2014). شهرها با جاذبه‌های متنوع؛ شامل موزه‌ها، بناهای یادبود، سالن‌های تئاتر، ورزشگاه‌ها، پارک‌ها، شهربازی، مراکز خرید، مناطق با معماری تاریخی و مکان‌هایی مربوط به حوادث مهم یا افراد

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

مشهور، جاذب گردشگران بسیاری هستند؛ بنابراین، حجم زیادی از امکانات گردشگری مانند محل سکونت، سرو غذا، ارتباطات، حمل‌ونقل و سایر خدمات گردشگری در شهرها واقع‌اند که بازدیدکنندگان از مناطق اطراف و خود شهر، از آن استفاده می‌کنند (Koens & Thomas, 2015). در رابطه با توسعه گردشگری و مخصوصاً توسعه گردشگری شهری سه دیدگاه وجود دارد:

دیدگاه موافقان: مطابق این دیدگاه، هدف گردشگری شهری به دست آوردن تجارب فرهنگی و اجتماعی است. بر این اساس، بیشتر گردشگران فرهنگی اجتماعی، برای زیرساخت‌های موجود اهمیت ویژه‌ای قائل‌اند. گروه فوق، با اشاره به جنبه‌های مثبت اقتصادی و اجتماعی گردشگری شهری؛ از جمله اشتغال‌زایی، ماندگاری اقتصادی، حفاظت منابع طبیعی، تعمیر و نگهداری بناهای باستانی، تعامل فرهنگ‌ها و حفظ صلح، انگیزه گسترش این صنعت را قوت بخشیدند. این دیدگاه به توسعه هرچه بیشتر تأسیسات و امکانات، جلب جهانگرد و گردشگر اهمیت می‌دهد و بدین طریق می‌کوشد مشکلات اقتصادی جامعه را به حداقل برساند. مطابق این دیدگاه، گردشگری شهری، سیستمی اقتصادی است که مانند هر نظام اقتصادی دیگر در پی منافع است و از نظر اقتصادی، یک فعالیت پایه تلقی می‌شود. مطابق این دیدگاه، مهم‌ترین هدف گردشگر، کسب سود اقتصادی است؛ بنابراین، داشتن زیرساخت‌های شهری اهمیت زیادی دارد (Fennell, 2015; Collins et al., 2018).

دیدگاه مخالفان: در این دیدگاه، گردشگری به فرهنگ‌زدایی و کالایی شدن فرهنگ، افزایش میزان جرم و ناهنجاری و تنزل ارزش‌ها می‌انجامد. طرفداران این دیدگاه معتقدند که طرح‌ها و برنامه‌های گردشگری، همه داشته‌های جامعه را در خدمت پول و درآمد ارزی قرار می‌دهد و این درآمد به بهای گزاف به دست می‌آید (Agamirova et al., 2017).

دیدگاه‌های توسعه تطبیقی گردشگری: ایده این گروه، نتیجه مناظره دو گروه یاد شده است که با تلفیق بیانیه‌های موافق و مخالف، نوعی توسعه گردشگری بر مبنای پاسخگویی به ارزش‌های اقتصادی مردم و منابع مصنوعی و طبیعی ارائه دادند. گردشگری شهری و روستایی، هم‌ساز و کنترل‌پذیر، زیست‌محیطی، فرهنگی و ...، گزینه‌های پیشنهادی آن‌هاست و بر استفاده از منابع محلی، سهولت مدیریت، ندانستن نقش تخریبی، تعامل مهمان و میزبان و در نظر گرفتن منافع هر دو گروه، تأکید دارند. این دیدگاه، در دهه ۱۹۸۰ مطرح شد و دولت‌ها کوشیدند با اتخاذ سیاست‌های مناسب گردشگری برای کشور خود، نوعی سازگاری میان مصالح جمعی و توسعه گردشگری اتخاذ کنند و به جای محدود کردن آن، توسعه را با منافع ملی هماهنگ کنند (Shakeela & Weaver, 2018; Bimonte & Punzo, 2016).

در نهایت از مجموع نظریات مطرح شده در باب گردشگری شهری، می‌توان نتیجه گرفت که گردشگری شهری، یک عامل تغییردهنده فضا در مکان‌ها و زمان‌های شناخته شده برای هر شهر محسوب می‌شود (Sinclair-Maragh et al., 2015). در واقع، گردشگری شهری از طریق تمرکز بر بخشی از فضاها یا زیرساخت‌های شهری می‌تواند به عنوان عاملی مهم در زمینه مدیریت توسعه شهری مورد توجه باشد. هر چه‌قدر که استفاده گردشگران از این فضا و امکانات، خدمات، تسهیلات و جاذبه‌های شهری بیشتر باشد، فضا و ساختار فضای شهری به سمت گردشگری بیشتر تمایل پیدا می‌کند. به عبارتی دیگر، ساختار فضایی شهر استوار بر ساختار توریسم شهری است (Nunkoo, 2015).

۴- روش تحقیق

در پژوهش حاضر، روش تحقیق براساس هدف، کاربردی و از نوع مطالعات توصیفی و تحلیلی است. برای گردآوری داده‌ها، از روش‌های اسنادی و میدانی استفاده شده است. از طریق بررسی‌های کتابخانه‌ای (مقالات، کتب، گزارش‌ها، پایان‌نامه‌ها و ...) و همچنین مشورت با کارشناسان و صاحب‌نظران عرصه‌های مختلف گردشگری

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

شهر اردبیل، سؤالات پرسشنامه تدوین گردید. جامعه آماری پژوهش، کارشناسان و صاحب‌نظران صنعت گردشگری و نمونه آماری شامل کارشناسان و صاحب‌نظران عرصه‌های مختلف گردشگری در شهر اردبیل می‌باشد که در مجموع ۸۰ نفر بوده است. ابزار گردآوری داده‌های پژوهش، پرسشنامه بوده است. پرسشنامه مورد استفاده در این تحقیق، در دو بعد تهیه شده بود: بعد اول پرسشنامه شامل ۲۰ سؤال و در ابعاد اقتصادی (۵ سؤال)، اجتماعی و فرهنگی (۵ سؤال)، محیطی (۵ سؤال) و نهادی (۵ سؤال) بوده است. بعد دوم پرسشنامه نیز شامل همان چهار بعد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، محیطی و نهادی بوده که به ترتیب دارای ۳، ۲، ۹ و ۶ سؤال بوده است، این بعد مربوط به عوامل بازدارنده توسعه گردشگری شهر اردبیل بود. به منظور تعیین اهمیت استراتژی توسعه گردشگری، ابزار گردآوری داده‌ها (پرسشنامه) در اختیار همین ۸۰ نفر قرار داده شد تا به صورت مقایسه زوجی، مؤلفه‌های مؤثر بر توسعه گردشگری شهر اردبیل را مشخص نمایند. در این تحقیق برای وزن‌دهی داده‌ها، از روش فرایند تحلیل شبکه‌ای استفاده شده است و ابزار تجزیه‌وتحلیل داده‌ها، نرم‌افزار Super Decision می‌باشد. در نرم‌افزارSuper Decisions رکن اصلی در تعیین ضرایب اهمیت معیارها و مؤلفه‌ها در درون یک یا چند ماتریس دودویی (و در یک بازه امتیازدهی یک تا ۹) است. وزن‌گذاری معیارهای اصلی و زیرمعیارهای مؤثر در پرسشنامه‌های تکمیلی خبرگان گردشگری به پنج طبقه با اهمیت؛ خیلی کم (عدد ۱)، کم (عدد ۳)، متوسط (عدد ۵)، زیاد (عدد ۷) و خیلی زیاد (عدد ۹) تقسیم شده بود. برای اولویت‌بندی مهم‌ترین نیروهای ترغیب‌کننده و بازدارنده توسعه گردشگری پایدار شهر، تمامی معیارها و زیرمعیارهای مؤثر که توسط کارشناسان خبره وزن‌دهی شده بودند. وارد محیط نرم‌افزار Super Decisions شدند، در نهایت مناسب‌ترین استراتژی‌های توسعه گردشگری پایدار شهر اردبیل از بین استراتژی‌های مختلف، اولویت‌بندی و استخراج گردید. در آخر برای تحلیل الگوی فضایی عناصر گردشگری شهر اردبیل، از نرم‌افزار Arc Gis استفاده شده است.

بسترشناسی پژوهش

شهر اردبیل در شمال‌شرقی استان آذربایجان‌شرقی در موقعیت ′۱۵،°۳۸ عرض شمالی و ′۱۷،°۴۸ طول جغرافیایی واقع شده است (نقشه ۱). فاصله آن تا مرز جمهوری آذربایجان در حدود ۲۰ کیلومتر می‌باشد. از لحاظ موقعیت نسبی، این شهر در فلات دایره‌ای‌شکلی در جنوب‌غربی دریای خزر و بین دو کوه سبلان و باغرو واقع شده است و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۲۶۳ متر می‌باشد (طرح جامع شهر اردبیل، ۱۳۸۶).

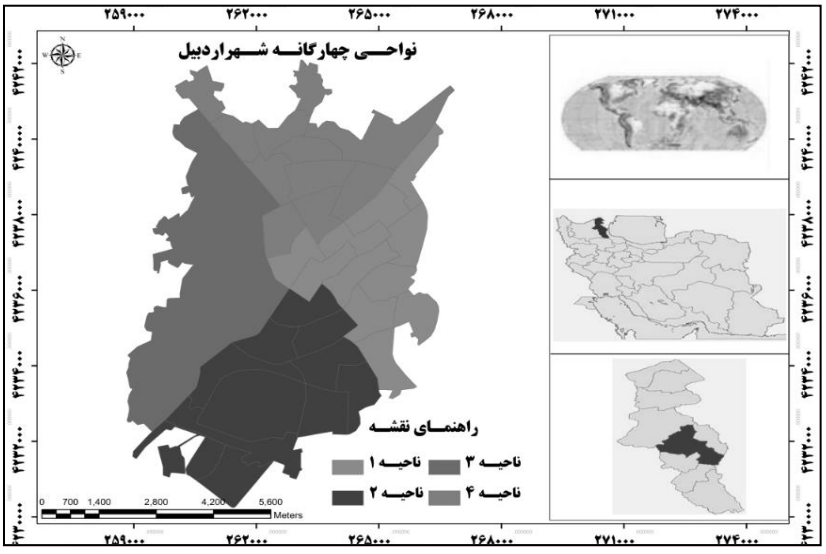

نقشه ۱- پراکنش فضایی عناصر گردشگری شهر اردبیل

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

۵- یافته‌های تحقیق

روش تجزیه‌وتحلیل در این تحقیق، شامل چهار مرحله اصلی است:

مرحله اول: تعیین هدف تحقیق و معیارهای دستیابی به هدف

هدف اصلی این تحقیق تدوین و انتخاب استراتژی توسعه گردشگری پایدار شهر اردبیل است. جهت دستیابی به این هدف، چهار معیار اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، محیطی و نهادی، شناسایی گردید. دلیل به‌کارگیری معیارهای فوق این است که یک منطقه گردشگرپذیر جهت دستیابی به توسعه پایدار در گردشگری خود با چهار چالش اقتصادی، اجتماعی فرهنگی، محیطی و نهادی مواجه است؛ لذا در تحقیق حاضر این چالش‌ها تحت عنوان معیارهای دست‌یابی به گردشگری پایدار مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

مرحله دوم: شناسایی نیروهای ترغیب‌کننده و بازدارنده توسعه گردشگری پایدار

فهرستی از عوامل در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی فرهنگی، محیطی و نهادی که تأثیر مثبت یا منفی بر گردشگری پایدار داشتند، شناسایی گردید. عواملی را که بر گردشگری پایدار شهر مؤثر بودند انتخاب و تحت عنوان نیروهای ترغیب‌کننده و بازدارنده در توسعه گردشگری پایدار شهر اردبیل، تعیین گردیدند. این عوامل با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، نظرات کارشناسان و منابع آماری سازمان میراث فرهنگی استخراج شده است (جدول ۱). همچنین عوامل بازدارنده به صورت جدول ۲، استخراج گردید.

جدول ۱- عوامل ترغیب‌کننده توسعه گردشگری شهر اردبیل

معیار	زیرمعیارها/ نیروهای ترغیب‌کننده	معیار	زیرمعیارها/ نیروهای ترغیب‌کننده
اقتصادی	۱- ایجاد اشتغال ۲- درآمدزایی ۳- پتانسیل بالای شهر برای جذب سرمایه‌گذاران در حوزه گردشگری ۴- بهبود زیرساخت‌ها و خدمات عمومی ۵- افزایش درآمدهای مالیاتی حاصل‌شده از صنعت توریسم	اجتماعی فرهنگی	۶- وجود خانه‌های قدیمی و آثار تاریخی متعدد ۷- ارتقای سطح زندگی اجتماعی ۸- ارتقای عدالت اجتماعی، امنیت و برابری ۹- ظرفیت بالای شهر برای پذیرایی از تورهای داخلی و خارجی ۱۰- شناساندن صنایع‌دستی و فرهنگ مردم شهر به گردشگران
محیطی	۱۱- وجود تابستان‌های خنک و مطبوع در شهر ۱۲- وجود دریاچه در داخل شهر به‌عنوان یک جاذبه منحصربه‌فرد طبیعی ۱۳- احیا و نوسازی اماکن و جاذبه‌های تاریخی ۱۴- حفظ محیط‌زیست شهر ۱۵- وجود دو شهر گردشگری مهم (سرعین و آستارا) در نزدیکی شهر اردبیل	نهادی	۱۶- تلاش و توسعه متصدیان شهر برای جلب و تسهیل سفر گردشگران به شهر ۱۷- وجود سطح بالای آگاهی و حس همکاری و مشارکت در بین مردم شهر ۱۸- تنوع تعداد و درجه هتل‌ها و محل‌های اقامت گردشگران در شهر ۱۹- توسعه فعالیت‌های تبلیغاتی برای شناساندن شهر و جذب توریسم ۲۰- افزایش سالیانه گردشگران ورودی به شهر

جدول ۲- عوامل بازدارنده توسعه گردشگری شهر اردبیل

اهداف	نیروهای بازدارنده	اهداف	نیروهای بازدارنده
اقتصادی	۱- فصلی بودن فرصت‌های شغلی ۲-افزایش قیمت‌های فروش به‌خصوص زمین و مسکن در طول فصول گردشگری ۳- برنامه‌ریزی نامناسب برای بهره‌برداری اقتصادی از جاذبه‌های گردشگری	اجتماعی فرهنگی	۴- تراکم بیش‌ازحد جمعیت در فصول گردشگری و نبود امکانات و تسهیلات کافی نسبت به گردشگران ۵- افزایش تخلفات اجتماعی با ورود گردشگران به این شهر
محیطی	۶- آلودگی هوا، صدا، مناظر ۷- محدودیت ناشی از شرایط آب‌وهوای سرد به‌خصوص در فصول سرد ۸- عدم‌سهولت دسترسی به جاده‌های اصلی کشور ۹- فاصله و دسترسی نامناسب پروژه راه‌آهن در حال ساخت با شهر ۱۰- کمبود فضا برای پارکینگ عمومی ویژه در ایام پرتردد در سطح شهر ۱۱- کم‌عرض بودن مسیرهای ارتباطی برای رسیدن به شهر ۱۲- کنترل پایین ساخت‌وسازها و احتمال تعرض به عرصه‌های طبیعی مجاور جاذبه‌های گردشگری ۱۳- زلزله‌خیز بودن شهر ۱۴- آلودگی و تخریب منابع طبیعی و فرهنگی و منابع آب و از بین رفتن چشم‌اندازها	نهادی	۱۵- فقدان برنامه مدون برای تسهیل و توسعه گردشگری زمستانی ۱۶- استفاده پایین از شاخص‌های مدیریت پایدار در بخش گردشگری شهری ۱۷- کمبود متخصصین و آموزش‌دیدگان ماهر در امر گردشگری در شهر ۱۸- اطلاع‌رسانی پایین و عدم‌آگاهی لازم برای مشارکت بخش خصوصی ۱۹- فقدان برنامه‌های کارآمد و جامع در زمینه گردشگری در سطح شهر ۲۰- حاکمیت دیدگاه بخشی در اجرای پروژه‌ها (در وضع موجود)

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

جدول ۱ و ۲ نشان می‌دهند که در شهر اردبیل، ۲۰ نیروی ترغیب‌کننده و ۲۰ نیروی بازدارنده شناسایی‌شده است. در نهایت مدل ساختار شبکه‌ای پژوهش بدین صورت ترسیم گردید.

شکل ۱- شبکه‌ای و روابط درونی و بیرونی معیارها و زیرمعیارهای گردشگری شهر اردبیل

مرحله سوم: اولویت‌بندی معیارها و زیرمعیارهای تحقیق

در این مرحله، اطلاعات جمع‌آوری‌شده با استفاده از نرم‌افزار Super Decision، تجزیه‌وتحلیل شد و با استفاده از روش ANP، وزن‌های نهایی معیارها، زیرمعیارها یا گزینه‌های تحقیق نسبت به هدف تحقیق مشخص گردید. جداول ۳ و ۴، اولویت معیارها و زیرمعیارهای تحقیق را نشان می‌دهند.

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

جدول ۳- مقایسات زوجی معیارهای اصلی توسعه گردشگری شهر اردبیل

رتبه معیار	وزن معیار	اجتماعی	نهادی	محیطی	اقتصادی	معیارها
۱	۰/۲۱	۲	۴	۳	۱	اقتصادی
۲	۰/۱۶	۲	۳	۱	۱/۳۳	محیطی
۳	۰/۱۲	۲	۱	۱/۳۳	۲	نهادی
۴	۰/۰۹	۱	۱	۱	۱	اجتماعی

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که در بین معیارهای تحقیق، معیار اقتصادی با ضریب ۰/۲۱، رتبه اول و پس از آن معیارهای محیطی، نهادی و اجتماعی- فرهنگی به ترتیب با ضریب ۰/۱۶، ۰/۱۲ و ۰/۰۹، رتبه‌های دوم تا چهارم را به دست آوردند.

جدول ۴- اولویت زیرمعیارهای تحقیق (نیروهای ترغیب‌کننده) نسبت به هدف تحقیق

رتبه	وزن شاخص‌ها	زیرمعیار	رتبه	وزن شاخص‌ها	زیرمعیار
۱	۰/۰۹۰	ایجاد اشتغال	۱۱	۰/۰۴۴	احیا و نوسازی اماکن و جاذبه‌های طبیعی
۲	۰/۰۷۸	درآمدزایی	۱۲	۰/۰۴۲	آب‌وهوای خاص (تابستان‌های خنک)
۳	۰/۰۷۶	افزایش سالیانه گردشگران ورودی به شهر	۱۳	۰/۰۴۱	وجود دریاچه در داخل شهر به‌عنوان یک جاذبه منحصربه‌فرد طبیعی
۴	۰/۰۶۶	پتانسیل بالای شهر برای جذب سرمایه‌گذاران در حوزه گردشگری	۱۴	۰/۰۳۳	شناساندن فرهنگ غنی و صنایع‌دستی شهر به گردشگران
۵	۰/۰۶۲	بهبود زیرساخت‌ها و خدمات عمومی	۱۵	۰/۰۳۳	وضعیت بالای آگاهی و حس همکاری
۶	۰/۰۶۲	وجود خانه‌های قدیمی و آثار تاریخی متعدد	۱۶	۰/۰۳۲	تنوع تعداد و درجه هتل‌ها و محل‌های اقامت گردشگران در شهر
۷	۰/۰۵۹	ظرفیت بالای شهر برای پذیرایی از تورهای داخلی و خارجی	۱۷	۰/۰۳۲	ارتقای عدالت اجتماعی، امنیت و برابری
۸	۰/۰۵۴	توسعه فعالیت‌های تبلیغاتی برای شناساندن شهر و جذب توریسم	۱۸	۰/۰۳۱	حفظ محیط‌زیست
۹	۰/۰۵۰	افزایش درآمدهای مالیاتی حاصل‌شده از صنعت توریسم	۱۹	۰/۰۳۱	ارتقای سطح زندگی اجتماعی
۱۰	۰/۰۴۹	تلاش و توسعه متصدیان شهر برای جلب رضایت گردشگران	۲۰	۰/۰۲۵	وجود دو شهر گردشگری مهم: سرعین و آستارا در نزدیکی شهر

در مرحله بعدی، وزن شاخص‌های ترغیب‌کننده گردشگری شهر اردبیل، با استفاده از روش تحلیل شبکه و در نرم‌افزار Super Decision، مطابق جدول ۵ به‌دست آمد. نتایج اولویت‌بندی زیرمعیارهای تقویت‌کننده نیز مطابق جدول ۶ به‌دست‌آمد. همچنین وزن شاخص‌های استخراج شده برای نیروهای بازدارنده برنامه‌ریزی گردشگری شهر اردبیل به صورت جدول ۷ محاسبه شد.

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

جدول ۵- وزن شاخص‌ها (نیروهای ترغیب‌کننده) استخراج‌شده از نرم‌افزار Super Decision

شاخص‌ها	مطلوب	متعادل	نامطلوب
۱- دارا بودن شهر از آب‌وهوای خاص (تابستان‌های خنک)	۰/۴۶	۰/۰۴	۰/۰۴
۲- تنوع تعداد و درجه هتل‌ها و محل‌های اقامت گردشگری	۰/۳۶	۰/۰۳	۰/۰۳
۳- احیا و نوسازی اماکن و جاذبه‌های تاریخی	۰/۴۸	۰/۰۴	۰/۰۴
۴- ارتقای عدالت اجتماعی، امنیت و برابری	۰/۳۵	۰/۰۳	۰/۰۳
۵- ارتقای سطح زندگی اجتماعی	۰/۳۴	۰/۰۳	۰/۰۳
۶- افزایش درآمدهای مالیاتی	۰/۵۵	۰/۰۵	۰/۰۵
۷- افزایش سالیانه گردشگران ورودی به شهر	۰/۸۳	۰/۰۷	۰/۰۷
۸- ایجاد اشتغال	۱	۰/۰۹	۰/۰۹
۹- بهبود زیرساخت‌ها و خدمات عمومی	۰/۶۸	۰/۰۶	۰/۰۶
۱۰- تلاش و توسعه دست‌اندرکاران شهر برای جذب گردشگران	۰/۵۴	۰/۰۴	۰/۰۴
۱۱- توسعه فعالیت‌های تبلیغاتی برای شناساندن شهر و جذب	۰/۵۹	۰/۰۵	۰/۰۵
۱۲- حفظ محیط‌زیست شهر	۰/۳۵	۰/۰۳	۰/۰۳
۱۳- درآمدزایی	۰/۸۶	۰/۰۷	۰/۰۷
۱۴- شناساندن صنایع‌دستی و فرهنگ مردم شهر به گردشگر	۰/۳۶	۰/۰۳	۰/۰۳
۱۵- ظرفیت بالای شهر برای پذیرایی از تورهای داخلی	۰/۶۵	۰/۰۵	۰/۰۵
۱۶- وجود خانه‌های قدیمی و آثار تاریخی متعدد	۰/۶۰	۰/۰۶	۰/۰۶
۱۷- وجود دریاچه در داخل شهر به‌عنوان یک جاذبه منحصر	۰/۴۶	۰/۰۴	۰/۰۴
۱۸- وجود دو شهر توریستی مهم (سرعین و آستارا) در نزدیکی	۰/۲۸	۰/۰۲	۰/۰۲
۱۹- وجود وضعیت بالای آگاهی و حس همکاری و مشارکت	۰/۳۶	۰/۰۳	۰/۰۳
۲۰- پتانسیل بالای شهر برای جذب سرمایه‌گذاران	۰/۷۳	۰/۰۶	۰/۰۶

جدول ۶- اولویت زیرمعیارهای تحقیق (نیروهای بازدارنده) نسبت به هدف تحقیق

رتبه	وزن شاخص‌ها	زیرمعیار	رتبه	وزن شاخص‌ها	زیرمعیار
۱	۰/۱۴	کم‌توجهی به مدیریت پایدار در بخش گردشگری شهری	۱۱	۰/۰۴۸	تراکم بیش‌ازحد جمعیت در فصول گردشگری
۲	۰/۱۰	فقدان برنامه‌های کارآمد و جامع در زمینه گردشگری در سطح شهر	۱۲	۰/۰۲۸	افزایش قیمت‌های فروش به‌خصوص زمین و مسکن در طول فصول گردشگری
۳	۰/۱۰	فصلی بودن فرصت‌های شغلی	۱۳	۰/۰۲۵	کمبود فضا برای پارکینگ عمومی به‌ویژه در ایام پرتردد در سطح شهر
۴	۰/۰۹۱	حاکمیت دیدگاه بخشی در اجرای پروژه‌ها (در وضع موجود)	۱۴	۰/۰۲۱	آلودگی هوا، صدا و منظر
۵	۰/۰۹۰	فقدان برنامه مشخص برای ماه‌های سرد و برفی در امر گردشگری	۱۵	۰/۰۱۵	کم‌عرض بودن مسیرهای ارتباطی برای رسیدن به شهر
۶	۰/۰۶۷	عدم‌اطلاع‌رسانی و آگاهی لازم برای مشارکت بخش خصوصی	۱۶	۰/۰۱۲	عدم‌سهولت دسترسی به جاده‌های اصلی کشور
۷	۰/۰۶۱	کمبود متخصصین و آموزش‌دیدگان لازم در امر گردشگری	۱۷	۰/۰۰۶	ازدیاد تخلفات اجتماعی با ورود گردشگران به این شهر
۸	۰/۰۵۹	آلودگی و تخریب منابع طبیعی و فرهنگی و منابع آب و از بین رفتن چشم‌اندازها	۱۸	۰/۰۰۶۴	کنترل پایین ساخت‌وسازها و احتمال تعرض به عرصه‌های طبیعی مجاور جاذبه‌های گردشگری
۹	۰/۰۵۸	برنامه‌ریزی نامناسب برای بهره‌برداری اقتصادی از جاذبه‌های گردشگری	۱۹	۰/۰۰۴	فاصله و دسترسی نامناسب پروژه راه‌آهن در حال ساخت با شهر
۱۰	۰/۰۵۱	محدودیت ناشی از شرایط آب‌وهوای سرد به‌خصوص در فصول سرد	۲۰	۰/۰۰۰۳	زلزله‌خیز بودن شهر

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

جدول ۷- وزن شاخص‌ها (نیروهای بازدارنده) استخراج‌شده از نرم‌افزار Super Decision

زیرمعیارها	مطلوب	متعادل	نامطلوب
۱- آلودگی هوا، صدا، مناظر	۰/۱۵	۰/۰۲	۰/۰۲
۲- کنترل پایین ساخت‌وسازها	۰/۰۴۵	۰/۰۰۶	۰/۰۰۶
۳- فقدان برنامه‌های کارآمد و جامع در زمینه گردشگری	۰/۷۱	۰/۱۰	۰/۱۰
۴- آلودگی و تخریب منابع طبیعی و فرهنگی و منابع آبی	۰/۴۲	۰/۰۵۹	۰/۰۵۹
۵- ازدیاد تخلفات اجتماعی با ورود گردشگران به این شهر	۰/۰۴	۰/۰۰۶	۰/۰۰۶
۶- افزایش قیمت‌های فروش به خصوص زمین و مسکن در فصول	۰/۱۹	۰/۰۲	۰/۰۲
۷- برنامه‌ریزی نامناسب برای بهره‌برداری اقتصادی	۰/۴۱	۰/۰۵	۰/۰۵
۸- تراکم بیش از حد جمعیت و نبود امکانات و تسهیلات	۰/۳۴	۰/۰۴	۰/۰۴
۹- حاکمیت دیدگاه بخشی در اجرای پروژه‌ها (در وضع موجود)	۰/۶۴	۰/۰۹	۰/۰۹
۱۰- زلزله‌خیز بودن زمین	۰/۰۰۲	۰/۰۰۰۳	۰/۰۰۰۳
۱۱- کم‌توجهی به مدیریت پایدار در بخش گردشگری شهر	۱	۰/۱۴	۰/۱۴
۱۲- عدم‌اطلاع‌رسانی و آگاهی لازم برای مشارکت بخش خصوصی	۰/۴۷	۰/۰۶	۰/۰۶
۱۳-عدم‌سهولت دسترسی به جاده‌های اصلی کشور	۰/۰۸	۰/۰۱	۰/۰۱
۱۴- فاصله و دسترسی نامناسب پروژه راه‌آهن در حال ساخت	۰/۰۳	۰/۰۰۴	۰/۰۰۴
۱۵- فصلی بودن فرصت‌های شغلی	۰/۷۵	۰/۱	۰/۱
۱۶- محدودیت ناشی از شرایط آب‌وهوای سرد به ویژه در زمستان	۰/۳۶	۰/۰۵	۰/۰۵
۱۷- فقدان برنامه مشخص برای ماه‌های سرد و برفی سال	۰/۶۳	۰/۰۹	۰/۰۹
۱۸- کم‌عرض بودن مسیرها	۰/۱۱	۰/۰۱	۰/۰۱

نتایج جدول ۶ و ۷، اولویت زیرمعیارهای تحقیق را نسبت به هدف تحقیق نشان می‌دهد. در بین نیروهای ترغیب‌کننده زیرمعیار ایجاد اشتغال با ضریب ۰/۰۹۰ بالاترین اولویت را کسب کرده است و زیرمعیارهای درآمدزایی، افزایش سالیانه گردشگران ورودی به شهر، پتانسیل بالای شهر برای جذب سرمایه‌گذاران در حوزه گردشگری، بهبود زیرساخت‌ها و خدمات عمومی به ترتیب با ضرایب ۰/۰۷۸، ۰/۰۷۶، ۰/۴۸۳ و ۰/۰۶۲ اولویت‌های ۲ تا ۵ را به دست آوردند. در بین نیروهای بازدارنده؛ زیرمعیار کم‌توجهی به مدیریت پایدار در بخش گردشگری شهری با ضریب ۰/۱۴۱، بالاترین اولویت را کسب نموده است و زیرمعیارهای فقدان برنامه‌های کارآمد و جامع در زمینه گردشگری در سطح شهر، فصلی بودن فرصت‌های شغلی، حاکمیت دیدگاه بخشی در اجرای پروژه‌ها در وضع موجود، فقدان برنامه مشخص برای ماه‌های سرد و برفی در امر گردشگری، اولویت‌های ۲ تا ۵ را به دست آوردند.

مرحله چهارم: تدوین و اولویت‌بندی استراتژی‌های توسعه گردشگری پایدار شهر اردبیل

در این مرحله با استفاده از اطلاعات حاصل از مراحل اول تا سوم، استراتژی‌های مناسب توسعه گردشگری پایدار شهر اردبیل تدوین و اولویت‌بندی شدند. به ازای مهم‌ترین نیروهای ترغیب‌کننده و بازدارنده (نیروهای با رتبه ۱ تا ۵)، استراتژی‌های مناسب تدوین می‌شوند. در تدوین استراتژی‌های توسعه گردشگری پایدار شهر اردبیل، از نظریات متخصصین و صاحب‌نظران عرصه گردشگری این شهر و همچنین نتایج یافته‌های پژوهش استفاده شده است. به عبارتی معیارهای مدنظر برای تدوین استراتژی‌های توسعه گردشگری شهر اردبیل عبارت بودند از: ۱- علاقه ذی‌نفعان توسعه شهر اردبیل که شامل مسئولین و مدیران رده بالا و متوسط در سازمان‌های مرتبط با این موضوع بوده است. ۲- اثربخشی استراتژی‌ها: در این راستا سعی شد تا استراتژی‌هایی که از اثربخشی مناسبی برای تحریک عوامل و نیروهای ترغیب‌کننده و همچنین

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

کنترل مؤثر نیروهای بازدارنده و منفی استفاده شود.
۳- کارایی: بر این اساس سعی شد در تدوین استراتژی‌ها از استراتژی‌هایی استفاده شود که با توجه به میزان منابع موجود در سطح شهر، بیشترین منفعت اقتصادی و اجتماعی را به همراه داشته باشند و از اتلاف منابع جلوگیری کنند.

در نهایت، استراتژی‌های مناسب جهت توسعه گردشگری پایدار شهر اردبیل به شرح زیر ارائه می‌گردند:

A-1؛ بهره‌گیری بهینه و هدفمند از افزایش انگیزه مسافرت در بین مردم در جهت بهره‌برداری از جاذبه‌ها و فراورده‌های گردشگری به‌منظور ایجاد اشتغال و درآمد برای مردم شهر اردبیل، همچنین تنوع‌بخشی و ایجاد بازارها و عرضه صنایع‌دستی و سایر مشاغل وابسته و مکمل فعالیت‌های گردشگری؛ از جمله فروش لبنیات و عسل به‌منظور اشتغال‌زایی و ایجاد درآمد پایدار در مناطق جاذب گردشگری به‌خصوص منطقه نمونه گردشگری شورابیل

A-2؛ بازنگری و اصلاح قوانین گردشگری با تأکید بر گردشگری پایدار و تهیه طرح‌های راهبردی گردشگری در مقیاس‌های شهری، همچنین تشویق مردم به مشارکت در امر توسعه صنعت گردشگری برای کسب درآمد و دادن امتیاز خاص به سرمایه‌گذاران به‌خصوص (بخش خصوصی) در زمینه گردشگری.

A-3؛ ایجاد هماهنگی در بین اداره‌ها و نهادهای خصوصی و دولتی جهت یکپارچه‌سازی گردشگری پایدار در شهر و تدوین مقررات و ضوابط در زمینه توسعه گردشگری و اصلاح نهادهای مدیریتی و به‌کارگیری مدیریت تخصصی در بخش‌های گردشگری و ثبات در مدیریت برای اجرای طرح‌های بلندمدت، به‌منظور یکپارچه‌سازی کارکردهای توسعه گردشگری به‌وسیله برگزاری نشست‌ها و به‌کارگیری تدابیر مدیریتی هماهنگ‌کننده با حضور سازمان‌های دولتی، غیردولتی، مردم و کارآفرینان، همچنین تعامل بیشتر مسئولان شهر با مراکز استانی و ملی برای ایجاد هماهنگی در برنامه‌ریزی واقع‌بینانه در توسعه گردشگری شهر.

A-4؛ سرمایه‌گذاری اصولی در توسعه زیرساخت‌های گردشگری، متناسب با نیازهای جامعه شهری و گردشگران ورودی به شهر و توسعه و تجهیز شهر از نظر تسهیلات و تجهیزات گردشگری؛ از قبیل اماکن رفاهی و اقامتی، مراکز بهداشتی و درمانی و حمل‌ونقل با حمایت‌های دولتی، همچنین ظرفیت‌پذیری و تعیین حد مطلوب تراکم جمعیت در مکان‌های مختلف گردشگری در جهت کاهش فشار و تراکم بیش‌ازحد به این مکان‌ها و جاذبه‌ها و جلوگیری از بین رفتن و تخریب آن.

A-5؛ ساماندهی و نظم‌بخشی تک عناصر گردشگری، تاریخی، هویتی، فضاهای باز و پراکنده درون و برون‌شهری در یک سامانه کلی گردشگری در سطح شهر و ایجاد صندوقی برای حمایت و مدیریت مناطق زیبا و جذاب در شهر و مرمت آثار و ابنیه تاریخی.

A-6؛ زمینه‌سازی و بهره‌برداری از حمایت‌های بخش خصوصی و کارآفرینان برای سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری شهر با حمایت دولت؛ همچون پرداخت یارانه و تسهیلات بانکی و نظایر آن و بازنگری در اجرای طرح‌ها و پروژه‌های فعلی و نحوه استفاده از مشارکت‌های مردمی در بخش گردشگری به‌منظور واگذاری کارها به مردم محلی

A-7؛ سرمایه‌گذاری در انواع گردشگری به‌ویژه گردشگری زمستانی، همچون برپایی جشنواره‌های زمستانی با محوریت بازی‌های برفی، یخی و تندیس‌سازی، برگزاری برنامه‌های موسیقی، آیین‌های سنتی، پخت غذاهای محلی، برگزاری مسابقات مختلف ورزش‌های زمستانی با برف و یخ و ایجاد نمایشگاه‌ها و بازارهای زمستانه برای جلوگیری از رکود گردشگری در ایام سرد سال و کاهش وابستگی فصلی جریان‌های گردشگری به فصل تابستان (جدول ۸).

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

جدول ۸- اولویت‌بندی استراتژی‌های توسعه گردشگری پایدار شهر اردبیل

استراتژی		معیارهای ترغیب‌کننده	زیرمعیارهای ترغیب‌کننده	معیارهای بازدارنده	زیرمعیارهای بازدارنده		معیارهای ترغیب‌کننده	زیرمعیارهای ترغیب‌کننده	معیارهای بازدارنده	زیرمعیارهای بازدارنده
A-1	اقتصادی	۰/۲۷۵	۰/۲۵۵	۰/۲۳۱	۰/۲۴۱	فرهنگی اجتماعی	۰/۲۵۱	۰/۲۵۷	۰/۲۴۷	۰/۲۱۲
A-2		۰/۱۲۲	۰/۱۹۸	۰/۳۴۲	۰/۲۶۵		۰/۲۴۳	۰/۴۲۳	۰/۲۵۸	۰/۲۵۴
A-3		۰/۱۸۹	۰/۲۴۱	۰/۳۳۳	۰/۲۴۵		۰/۱۹۳	۰/۲۱۱	۰/۳۲۰	۰/۱۶۹
A-4		۰/۳۲۰	۰/۲۴۳	۰/۲۹۸	۰/۲۶۳		۰/۱۸۵	۰/۱۸۸	۰/۲۵۶	۰/۱۳۶
A-5		۰/۱۸۳	۰/۱۸۷	۰/۲۴۷	۰/۲۴۱		۰/۲۰۱	۰/۱۴۳	۰/۳۶۵	۰/۲۴۱
A-6		۰/۳۶۲	۰/۱۶۵	۰/۴۱۰	۰/۲۵۷		۰/۱۸۷	۰/۱۵۴	۰/۳۲۱	۰/۲۷۷
A-7		۰/۲۳۷	۰/۲۴۵	۰/۳۲۱	۰/۲۶۶		۰/۱۴۲	۰/۱۴۲	۰/۱۲۲	۰/۲۶۹
A-1	محیطی	۰/۲۱۲	۰/۳۳۰	۰/۲۵۲	۰/۲۴۷	نهادی	۰/۲۵۴	۰/۳۳۲	۰/۳۰۲	۰/۲۴۵
A-2		۰/۱۳۰	۰/۲۸۷	۰/۱۷۵	۰/۲۵۸		۰/۳۴۲	۰/۴۱۰	۰/۳۷۴	۰/۲۷۳
A-3		۰/۱۴۷	۰/۲۴۵	۰/۲۴۱	۰/۳۰۱		۰/۳۳۶	۰/۲۳۵	۰/۲۴۶	۰/۲۳۴
A-4		۰/۲۰۸	۰/۱۹۹	۰/۲۰۳	۰/۲۴۱		۰/۲۴۱	۰/۲۴۰	۰/۲۴۳	۰/۲۳۳
A-5		۰/۱۹۷	۰/۲۰۰	۰/۲۱۴	۰/۲۵۱		۰/۲۴۴	۰/۲۴۳	۰/۲۱۴	۰/۱۹۸
A-6		۰/۱۵۴	۰/۱۷۹	۰/۱۹۰	۰/۱۸۰		۰/۱۸۷	۰/۱۹۰	۰/۱۸۶	۰/۱۹۰
A-7		۰/۲۸۸	۰/۲۵۰	۰/۲۶۳	۰/۲۱۲		۰/۱۴۶	۰/۱۶۵	۰/۱۷۰	۰/۱۶۷

نتایج جدول ۸ حاکی از آن است که در بین استراتژی‌های ارائه‌شده؛ استراتژی A-1 با مقدار ۰/۲۱۸ از بیش‌ترین اولویت برخوردار شده و پس از آن استراتژی‌های A-2، A-3، A-4، A-7، A-6 و A-5 به ترتیب با مقادیر ۰/۱۹۵، ۰/۱۶۴، ۰/۱۱۵، ۰/۱۱۳، ۰/۱۰۲ و ۰/۰۹۰، رتبه‌های ۲ تا ۷ را کسب کرده‌اند.

تحلیل الگوهای فضایی پراکندگی عناصر گردشگری شهر اردبیل با استفاده GIS

در پژوهش حاضر با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS)، الگوهای فضایی عناصر گردشگری شهر اردبیل شناسایی و تحلیل فضایی عناصر گردشگری شهر صورت گرفت. عناصر گردشگری که در این تحقیق ارزیابی شده‌اند شامل: جاذبه‌های گردشگری (جاذبه‌های تاریخی و پارک‌های تفریحی)، تسهیلات حمل‌ونقل، مراکز اقامتی، شرکت‌های مسافربری، پارکینگ‌ها و پایانه‌ها می‌باشند که در سطح شهر قرارگرفته‌اند. نقشه ۲ پراکنش فضایی عناصر گردشگری شهر اردبیل را شنان می‌دهد.

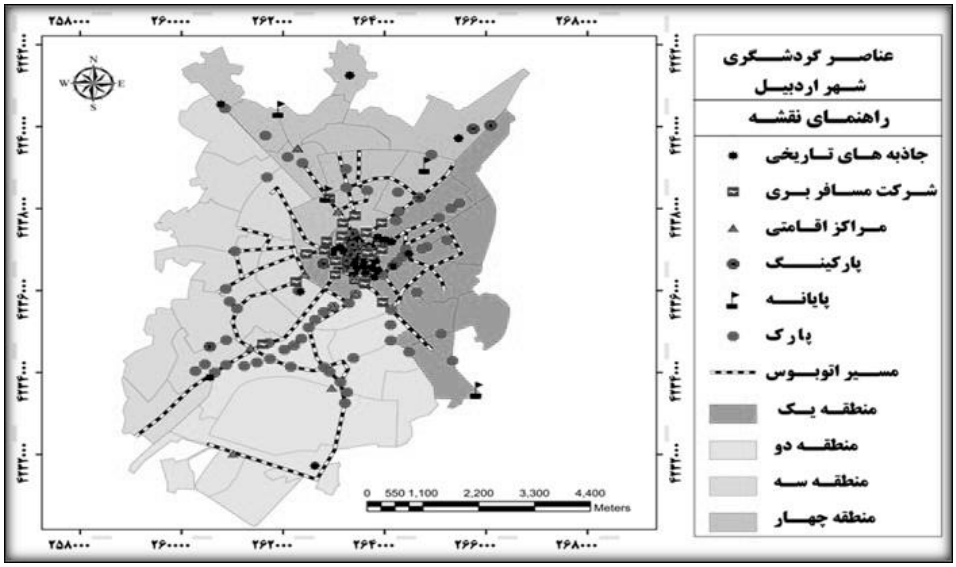

نقشه ۲- پراکنش فضایی عناصر گردشگری شهر اردبیل

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

شکل (۲)، الگوهای فضایی عناصر گردشگری شهر اردبیل که از لایه‌های مختلف تشکیل‌شده بود، با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS) تلفیق شد و مشخص گردید که فضای گردشگری شهر اردبیل تحت تأثیر فضای تاریخی شهر قرارگرفته و بخش مرکزی شهر را پوشش می‌دهد (نقشه ۲). بیشتر جاذبه‌های شهر اردبیل، از نوع انسان‌ساخت و در سطح محلی هستند. مرکز متوسط جاذبه‌های تاریخی، در منطقه ۱ که بافت قدیم شهر اردبیل را شامل می‌شود قرارگرفته‌اند. توزیع فضایی پارک‌ها در شهر، بیشتر در مناطق یک، دو و چهار پراکنده شده‌اند و با توجه به این‌که بیشتر جاذبه‌های گردشگری در مناطق ۱ و ۲ قرار دارند؛ لذا گردشگران به‌راحتی می‌توانند به فضای سبز جهت استراحت و تفریح دسترسی پیدا کنند. نقطه مرکز متوسط مراکز اقامتی در خیابان امام خمینی، واقع در منطقه ۱ است، لذا قرارگیری آن در این قسمت به علت تجمع جاذبه‌های گردشگری در این بخش است. در شهر اردبیل تنها ۱۲ مکان به‌عنوان پارکینگ ثبت‌شده است که عموماً در منطقه ۱ قرارگرفته‌اند و به غیر از این منطقه، شهروندان و گردشگران جهت پارک وسیله نقلیه خود از فضاهای باز و مناطقی که در حال حاضر متروکه هستند و همچنین از پارک حاشیه‌ای در کنار خیابان‌ها، استفاده می‌کنند. شرکت‌های مسافربری در شهر اردبیل، بیشتر در مناطق ۱ و ۴ پراکنده شده‌اند. از نظر تعداد شرکت‌های مسافربری، شهر، کمبودی ندارد. پایانه‌های شهر اردبیل عموماً در منطقه ۴ قرارگرفته‌اند که عدم‌تداخل آن با ترافیک درون‌شهری، از مزیت‌های ساختار حمل‌ونقل شهر اردبیل است. مسیرهای اتوبوس‌رانی، تقریباً از توزیع مناسبی در سطح شهر برخوردارند؛ به‌استثنای شهرک‌های نوساز که هنوز به‌طور کامل ساخته نشده‌اند.

۶- نتیجه‌گیری و پیشنهاد

ایران، جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی بی‌شماری دارد که هر کدام از آن می‌تواند پذیرای گردشگران و جهانگردان زیادی باشد. شهر اردبیل، از قابلیت فراوانی در بخش گردشگری برخوردار است و چنانچه این قابلیت‌ها به‌طور صحیحی استفاده شود، مجموعه‌ای منحصربه‌فرد، در زمینه گردشگری فراهم خواهد شد که می‌تواند به‌عنوان یک صنعت، در جهت توسعه اقتصادی این شهر عمل کند و بسیاری از خلأهای اقتصادی را پرکرده و گامی بلند در توسعه گردشگری بردارد. بر این اساس هدف پژوهش حاضر، مطالعه برنامه‌ریزی تقویت زیرساخت‌های اقتصادی با تأکید بر توسعه پایدار گردشگری شهر اردبیل می‌باشد که با استفاده از روش فرایند تحلیل شبکه (ANP)، مهم‌ترین نیروهای ترغیب‌کننده و بازدارنده گردشگری، تجزیه‌وتحلیل شدند تا مناسب‌ترین استراتژی‌های توسعه گردشگری پایدار شهر اردبیل، شناسایی و اولویت‌بندی شوند. دستاوردهای پژوهش حاضر نشان داد که شهر اردبیل با وجود داشتن نیروهای ترغیب‌کننده برای توسعه پایدار گردشگری با نیروهای بازدارنده توسعه گردشگری نیز روبه‌رو می‌باشد که نیازمند بازنگری و ارائه سیاست‌های مناسب در جهت رفع نیروهای بازدارنده و استفاده از نیروهای ترغیب‌کننده می‌باشد. نتایج پژوهش نشان دادند که معیار اقتصادی در بین معیارهای دیگر تحقیق، ارزشمندترین معیار محسوب می‌شود و در بین نیروهای ترغیب‌کننده، زیرمعیار ایجاد اشتغال و در بین نیروهای بازدارنده، زیرمعیار عدم‌استفاده از مدیریت پایدار در بخش گردشگری شهری، مهم‌ترین زیرمعیار مشخص هستند. نتایج یافته‌های این پژوهش در خصوص نقش زیرساخت‌های اقتصادی در توسعه گردشگری با نتایج یافته‌های حیدری چیانه (۱۳۸۳) و مشکینی و همکاران (۱۳۹۱)، مطابقت دارد. همچنین در بین استراتژی‌های ارائه‌شده برای توسعه پایدار گردشگری شهر اردبیل، راهبرد بهره‌گیری بهینه و هدفمند از افزایش انگیزه مسافرت در بین مردم در جهت بهره‌برداری از جاذبه‌ها و فرآورده‌های گردشگری به‌منظور ایجاد اشتغال و درآمد برای مردم شهر اردبیل، به‌عنوان

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

بهترین استراتژی مشخص شد. این یافته با نتایج یافته‌های غفاری‌گیلانده و همکاران (۱۳۹۶)، محمدپور زرندی و امینیان (۱۳۹۴)، همخوانی دارد. در بعد تحلیل الگوی فضایی عناصر گردشگری، منطقه ۱ شهر اردبیل به‌عنوان بافت قدیم در رتبه اول و بعد از آن، منطقه ۴ شهر در رتبه دوم، بیشترین عناصر گردشگری شهر را به خود اختصاص داده‌اند. بنابراین در راستای یافتن پاسخ علمی به سؤال اصلی پژوهش مبنی بر اینکه بهترین راهکار یا استراتژی پیشنهادی برای توسعه گردشگری شهر اردبیل چیست، می‌توان گفت که راهکار اصلی تقویت زیرساخت‌های گردشگری شهر اردبیل باید بر ابعاد اقتصادی متمرکز باشد و از طریق حمایت‌های دولتی، مردمی و بخش خصوصی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها تقویت گردد.

با توجه به یافته‌های تحقیق پیشنهاد می‌گردد از طریق فراهم‌سازی ایستگاه‌های راهنمای گردشگری، اطلاعات لازم در اختیار گردشگران قرار داده شود. از جمله کارهایی که می‌توان در این زمینه انجام داد، نصب تابلوها راهنما با زبان‌های مختلف می‌باشد. بر این اساس در بعد برنامه‌ریزی برای گردشگری پایدار شهر اردبیل باید به عامل اشتغال توجه زیادی شود و مدیریت غیرپایدار (مدیریت غیرتخصصی، ساختارهای فراقانونی قدرت، نگاه ارزشی مدیران به صنعت گردشگری، مدیریت بدون بودجه و مدیریت ناتوان)، از بدنه صنعت گردشگری شهر حذف گردد. همچنین از بعد فضایی باید منطقه ۱ و تا حدودی منطقه ۴ شهر اردبیل ازنظر زیرساخت‌های گردشگری پوشش کامل داده شود تا گردشگران با رضایت کامل از گردشگری در شهر لذت ببرند و این شهر را دوباره در برنامه‌های تفریحی خود قرار دهند.

همچنین براساس نتایج این پژوهش، توزیع پایانه‌های گردشگری و دفاتر مربوط به شرکت‌های مسافربری بیشتر در مناطق یک و چهار قرار دارند که به عنوان دروازه‌های ورود گردشگری به شهر مطرح می‌شوند، در این راستا بهتر است مراکز اقامت‌گاهی و رفاهی در این دو منطقه توسعه یابد. علاوه بر این موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

- تنوع‌بخشی به امکانات، فعالیت‌ها و خدمات گردشگری به‌منظور جلب رضایت گردشگران
- سرمایه‌گذاری در بخش‌های فرهنگی و آموزش مردم محلی جهت برقراری ارتباط مناسب با گردشگران
- وضع قوانینی برای حفظ و نگهداری جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی در شهر
- تهیه طرح‌های بازاریابی و تبلیغات و شناساندن پتانسیل‌های گردشگری شهر در سطح ملی و فراملی
- ایجاد کمپ‌های فصلی جهت استقرار گردشگران در نقاط پرجاذبه گردشگری به‌ویژه در امتداد رودخانه بالخلو (رودخانه ماهی) که با ازدحام گردشگران روبه‌روست.
- گسترش خدمات و امکانات زیربنایی لازم جهت بسترسازی برای اقامت و تفریح گردشگران در همه ایام سال
- برگزاری نشست‌های تخصصی با مردم برای پذیرش و استقبال مناسب از گردشگران و تهیه بروشورها، مجلات، فیلم‌های آموزشی رایگان و توزیع آن بین مردم جهت تشویق آن‌ها در فرایند جذب گردشگر.

۷- منابع

اشرف‌زاده، محمدرضا؛ مددی، حسین؛ خادمی، نسترن؛ بنیادی، صدیقه. (۱۳۸۹). ارزیابی آثار محیط‌زیستی پروژه‌های گردشگری ساحلی (مطالعه موردی: شهر جهانگردی بین‌المللی خلیج‌فارس). *نشریه پژوهش‌های محیط‌زیست*، ۱(۱)، ۹۲-۸۳.

بیک‌محمدی، حسن؛ خاتمی، مجتبی. (۱۳۸۹). تحلیلی بر ظرفیت‌ها و ارزش‌های اکوتوریستی سیستان و بلوچستان. *چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافی‌دانان جهان اسلام*، زاهدان.

حاتمی‌نژاد، حسین؛ شریفی، امیر. (۱۳۹۴). بررسی نقش گسترش گردشگری شهری بر توسعه پایدار شهری (نمونه موردی: شهر سنندج). *مجله گردشگری شهری*، ۲(۱)، ۷۴-۶۱.

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

حسن‌پور، محمود؛ احمدی، زینب؛ الیاسی، حسن. (۱۳۸۹). تعیین ظرفیت پذیرش گردشگری در مناطق کویری و بیابانی ایران نمونه موردی شهداد مرنجاب- بندر ریگ و مصر- فرحزاد. *فصلنامه مطالعات گردشگری ۴* (۱۳)، ۱۹۷-۱۷۷.

حیدری ساربان، وکیل؛ مجنونی توتاخانه، علی؛ نیرومند شیشوان، صغری. (۱۳۹۵). سنجش و ارزیابی فرایند پایداری در روستاهای گردشگرپذیر مطالعه موردی: شهرستان عجب‌شیر- محور توریستی قلعه چایی. *فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)*، ۲۳ (۱)، ۱۱۲-۹۳.

حیدری ساربان، وکیل؛ نیرومند شیشوان، صغرا؛ مجنونی توتاخانه، علی؛ نقابی، محبوبه. (۱۳۹۶). بررسی و ارزیابی نقش اجرای طرح هادی در توسعه گردشگری روستاهای توریستی مطالعه موردی: روستای توریستی صور در شهرستان بناب. *فصلنامه جغرافیا و توسعه*، ۱۵ (۴۶)، ۱۰۰-۷۹.

حیدری‌چیانه، رحیم. (۱۳۸۳). *ارزیابی برنامه‌ریزی صنعت توریسم در ایران*. پایان‌نامه دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز.

شرکت مهندسین مشاور طرح و کاوش. (۱۳۸۶). *طرح جامع شهر اردبیل*.

ضیاءتوانا، محمدحسن؛ بیرانوندزاده، مریم؛ درویشی، هدایت‌اله. (۱۳۹۳). پیامدهای فضایی توسعه صنعت گردشگری و سیاست‌های نوسازی و بهسازی در بافت تاریخی باغشهر میبد با تأکید بر عوامل کالبدی- محیطی. *دو فصلنامه پژوهش‌های منظر شهر*، ۱ (۱)، ۷۸-۶۷.

غفاری‌گیلانده، عطا؛ ده‌ده‌زاده سیلابی، پروین؛ قدیمی، مریم. (۱۳۹۶). رتبه‌بندی جاذبه‌های گردشگری براساس پتانسیل جذب گردشگر با استفاده از مدل تاکسونومی عددی (مورد مطالعه: شهرستان خوی). *فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری*، ۵ (۲۰)، ۱۲۶-۱۱۳.

محمدپور زرندی، حسین؛ امینیان، ناصر. (۱۳۹۴). ارزیابی قابلیت‌های بازآفرینی پیاده‌راه‌های گردشگری از منظر توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: خیابان ۱۵ خرداد تهران). *فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری*، ۳ (۱۱)، ۲۳-۱.

محمدی ده‌چشمه، پژمان. (۱۳۹۶). تحلیل راهبردی تنگناها و فرصت‌های توسعه گردشگری شهری (مطالعه موردی: شهر شهرکرد). *فصلنامه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۱۷ (۴۳)، ۳۷-۱۹.

مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). *نتایج آمارگیری از گردشگران ملی*.

مشکینی، ابوالفضل؛ سلطان‌زاده، اکبر؛ رحمتی، اکبر؛ زارعی، یوسف. (۱۳۹۱). فرصت‌ها و معضلات توسعه صنعت گردشگری شهر مراغه. *فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری*، ۱ (۱)، ۱۰۱-۸۳.

Agamirova, E. V., Agamirova, E. V., Lebedeva, O. Y., Lebedev, K. A. E., & Ilkevich, S. V. (2017). Methodology of estimation of quality of tourist product. *Calitatea*, *18*(157), 82.

Agiomirgianakis, G., Serenis, D., & Tsounis, N. (2014). Exchange rate volatility and tourist flows into Turkey. *Journal of Economic Integration*, 700-725.

Baum, T. (2007). Human resources in tourism: Still waiting for change. *Tourism Management*, *28*(6), 1383-1399.

Bimonte, S., & Punzo, L. F. (2016). Tourist development and host–guest interaction: An economic exchange theory. *Annals of Tourism Research*, *58*, 128-139.

Collins, S. E., Taylor, E., Jones, C., Haelsig, L., Grazioli, V. S., Mackelprang, J. L., ... & Clifasefi, S. L. (2018). Content analysis of advantages and disadvantages of drinking among individuals with the lived experience of homelessness and alcohol use disorders. *Substance use & misuse*, *53*(1), 16-25.

Darcy, S., & Buhalis, D. (2011). Introduction: from disabled tourists to accessible tourism. *Accessible tourism: Concepts and issues*, 1-20.

Fang, B., Ye, Q., & Law, R. (2016). Effect of sharing economy on tourism industry employment. *Annals of Tourism Research*, *57*(3), 264-267.

Fennell, D. A. (2015). Ethics in tourism. In *Education for sustainability in tourism* (pp. 45-57). Springer, Berlin, Heidelberg.

Kabassi, K. (2017). *Evaluating websites of museums: State of the art*. Journal of Cultural Heritage, *24*, 184-196.

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]

Koens, K., & Thomas, R. (2015). Is small beautiful? Understanding the contribution of small businesses in township tourism to economic development. *Development Southern Africa*, *32*(3), 320-332.

Laiola, E., & Giungato, P. (2018). Wind characterization in Taranto city as a basis for innovative sustainable urban development. *Journal of Cleaner Production*, *172*, 3535-3545.

Liu, C. H. S., & Chou, S. F. (2016). Tourism strategy development and facilitation of integrative processes among brand equity, marketing and motivation. *Tourism Management*, *54*, 298-308.

McKercher, B. (2016). Towards a taxonomy of tourism products. *Tourism Management*, *54*, 196-208.

Moutinho, L., & Vargas-Sanchez, A. (Eds.). (2018). *Strategic Management in Tourism, CABI Tourism Texts*. CABI.

Nunkoo, R. (2015). Tourism development and trust in local government. *Tourism Management*, *46*, 623-634.

Packer, J., Ballantyne, R., & Hughes, K. (2014). Chinese and Australian tourists' attitudes to nature, animals and environmental issues: Implications for the design of nature-based tourism experiences. *Tourism Management*, *44*, 101-107.

Redi, F., & Fernandez, J. I. P. (2018). Describing Coopetition Among Destinations: Evidence From the UNWTO Silk Road Program. In *Ethics and Decision-Making for Sustainable Business Practices* (pp. 217-238). IGI Global.

Rogerson, C. M. (2018). Towards pro-poor local economic development: the case for sectoral targeting in South Africa. In *Local Economic Development in the Changing World* (pp. 75-100). Routledge.

Shakeela, A., & Weaver, D. (2018). Participatory Planning and Tourism Development in the Maldives: A Prerequisite of Sustainability?. In *Managing Asian Destinations* (pp. 73-85). Springer, Singapore.

Sinclair-Maragh, G., Gursoy, D., & Vieregge, M. (2015). Residents′ perceptions toward tourism development: A factor-cluster approach. *Journal of Destination Marketing & Management*, *4*(1), 36-45.

Smith, M. K. (2015). *Issues in cultural tourism studies*. Routledge.

Snyman, S. L. (2012). The role of tourism employment in poverty reduction and community perceptions of conservation and tourism in southern Africa. *Journal of Sustainable Tourism*, *20*(3), 395-416.

Solnet, D. J., Ford, R. C., Robinson, R. N., Ritchie, B. W., & Olsen, M. (2014). Modeling locational factors for tourism employment. *Annals of Tourism Research*, *45*, 30-45.

Travel, W. T. T. C. (2015). WTTC Travel & Tourism Economic Impact Armenia (2016).

Visser, G. (2017). *Festival tourism in urban Africa: the case of South Africa Urban Tourism in the Developing World* (pp. 109-134): Routledge.

Wall, G. (2016). Tourism and development: Towards sustainable outcomes. In *Cultural tourism and sustainable local development* (pp. 49-64). Routledge.

Wise, N. (2016). Outlining triple bottom line contexts in urban tourism regeneration. *Cities*, *53*, 30-34.

Yang, L., & Wall, G. (2016). *Planning for ethnic tourism*: Routledge.

Zamfir, A., & Corbos, R. A. (2015). Towards sustainable tourism development in urban areas: Case study on Bucharest as tourist destination. *Sustainability*, *7*(9), 12709-12722.

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-24]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.7.25.3.5]